

ข้อถกเถียงเรื่องที่มาของสัตตมหาสถาน

อภิรักษ์ นามวิชา¹
มนตรี สิริโรจนานันท์²

(Received: December 8, 2022; Revised: June 23, 2023; Accepted: June 23, 2023)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาเรื่องที่มาของสัตตมหาสถาน และ 2) เพื่อศึกษาข้อถกเถียงเรื่องที่มาของสัตตมหาสถาน จากการศึกษาพบว่าระยะเวลาตั้งแต่ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ในวันดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จนถึงทรงแสดงปฐมเทศนาในวันดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 มีระยะเวลาสองเดือน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้เป็นพระสงฆ์ของนิกายเถรวาทอาจเห็นว่าช่วงระยะเวลาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกยังพ่วงอยู่ประมาณหนึ่งเดือนซึ่งไม่ปรากฏว่าพระบรมศาสดาทรงบำเพ็ญพุทธกิจใด ณ สถานที่ใด จึงได้เรียบเรียงคัมภีร์อรรถกถาขึ้นโดยการประมวลข้อมูลและข้อวินิจฉัยของพระเถระฝ่ายเถรวาท เช่น คัมภีร์อรรถกถาโบราณ เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อมูลที่ท่านคุ้นเคยมาก่อนแล้ว โดยไม่ได้อาศัยข้อมูลจากมหายานเพราะในเวลานั้นกำลังเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนานิกายมหายานนั้นเป็นไปทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย แต่พุทธศาสนานิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองไปทางทิศใต้ของประเทศอินเดีย เพื่ออธิบายเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขจาก 4 สัปดาห์เป็น 7 สัปดาห์ว่า จากโพธิบัลลังก์ถึงต้นอชปาลนิโครธนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้เสด็จไปในทันทีทันใด แต่ยังทรงบำเพ็ญพุทธกิจส่วนพระองค์อยู่โดยรอบโพธิบัลลังก์ต่ออีก 3 สัปดาห์ ได้แก่ อนิมิสเจตีย์ รัตนจกรมเจตีย์ และรัตนฆรเจตีย์ จากนั้นจึงเสด็จไปประทับเสวยวิมุตติสุข ณ ต้นอชปาลนิโครธในสัปดาห์ที่ 5 ต้นมุจลินท์ในสัปดาห์ที่ 6 และต้นราชยตนะในสัปดาห์ที่ 7 ตามลำดับ กระทั่งในสัปดาห์ที่ 8 ได้ทรงพระดำเนินไปทรงแสดงปฐมเทศนาในวันดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เรื่องราวนี้เป็นที่มาของสัตตมหาสถานอันเป็นต้นเค้าของคัมภีร์พุทธประวัติที่รจนาขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

คำสำคัญ : สัตตมหาสถาน เสวยวิมุตติสุข พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้เขียนชื่อหลัก อีเมล: darika.nam@hotmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ประจำสาขาวิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อีเมล: motree.sirs@gmail@gmail.com

The Controversy on The Origin of Sattamahasathana

*Apirak Namwicha*¹

Montree Sirarajananan²

Abstract

This study shows the origin of Sattamahasathana and the controversy on its origin by using Tripitaka and other related academic documents in researching.

Sattamahasathana is the place where the Lord Buddha having contemplative ecstasy after his enlightenment. The Tripitaka stated that the duration of Lord Buddha having contemplative ecstasy at Sattamahasathana is 4 weeks, which is 28 days (7 days per week) or about a month. Nevertheless, in the commentaries (aṭṭhakathā) written by Buddhaghosacariya, which he didn't use Mahayana as the information because at that time Mahayana was flourish in the North of India and Theravada was flourish in the South of India. The aṭṭhakathā stated that the duration is 7 weeks, which is 49 days. However, the study shows that from the enlightenment day of the Lord Buddha, which is the 15th day of the waxing moon in the 6th lunar month to the day that the Lord Buddha taught the first sermon, which is the 15th day of the waxing moon in the 8th lunar month, is totally 2 months. From this matter, Buddhaghosacariya may found out that the duration that stated in the Tripitaka has been around one month missing and not stated any Lord Buddha routine during that missing period of time. Mahā-Aṭṭhakathā and Kurundī-Aṭṭhakathā, which are the ancient commentaries, and wrote commentaries explains about the missing time. He explained that after the Lord Buddha enlightened at the root of the Bodhi tree, he didn't go straight to the Goatherd's Banyan-tree, but he stays another three weeks around the Bodhi tree. The three weeks' events are 'Animissacetiya' (Lord Buddha looked at the Bodhi Tree, without blinking his eyes), 'Rattanacankamacetiya' (Lord Buddha spent in meditating by walking up and down a long way in joy and ease) and 'Ratanagaracetiya' (Devas created a Treasure house, and Lord Buddha spent a week meditating upon Abhidhamma). Then, the Lord Buddha proceeded to a Banyan tree named Ajapala Nigrodha in week five for meditating, to another tree called Muccalinda in week six, and Rajayatala tree in week seven. Lastly, in week eight, the Lord Buddha taught the first sermon, which is the 15th day of the waxing moon in the 8th lunar month. These are the origin of the Sattamahasathana, which is the source of the Lord Buddha biography canon which has been written in Southeast Asia.

Keywords : Sattamahasathana, contemplative ecstasy, Tripitaka, aṭṭhakathā

¹ Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding Author, E-mail: darika.nam@hotmail.com

² Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

E-mail: motree.sirs@gmail@gmail.com

1. บทนำ

พุทธศาสนิกชนชาวไทยคุ้นเคยกับชื่อของสัตตมหาสถานซึ่งแปลว่าสถานที่สำคัญยิ่ง 7 แห่ง อันเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุข เพราะปรากฏชื่อดังกล่าวในคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนาและยังปรากฏเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในวัดต่างๆ เช่น สัตตมหาสถาน วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร สัตตมหาสถาน วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนิกชนจึงเข้าใจว่าสัตตมหาสถานนี้สัมพันธ์กับพระพุทธรูปเป็นอย่างดี เพราะเป็นเหตุให้มีปรากฏพระพุทธรูปในพระอิริยาบถตามพุทธประวัติ เช่น พระพุทธรูปปางถวายเนตร พระพุทธรูปปางนาคปรก เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในสังคมพุทธศาสนานั้น ความรู้เรื่องสัตตมหาสถานนี้มีอยู่บ้างแล้ว แต่อย่างไรก็ดี ความรู้เรื่องนี้อาจยังไม่ลึกซึ้งพอที่จะสามารถอธิบายที่มาของสัตตมหาสถานได้ว่าเหตุใดสัตตมหาสถานซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกกับที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาจึงไม่สอดคล้องกัน กล่าวคือ ในพระไตรปิฎกแสดงเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุขไว้เพียง 4 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 7 วัน คือ 28 วัน หรือประมาณหนึ่งเดือน ในขณะที่คัมภีร์อรรถกถาของพระพุทธโฆษาจารย์นั้นมีการขยายระยะเวลาการเสวยวิมุตติสุขจาก 4 สัปดาห์เป็น 7 สัปดาห์ คือ 49 วัน จนเป็นที่มาของสัตตมหาสถาน ดังนั้น ในบทความนี้จะอธิบายที่มาและข้อถกเถียงเกี่ยวกับสัตตมหาสถาน รวมทั้งเปรียบเทียบข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถากับพระไตรปิฎกให้เห็นความแตกต่าง และเหตุผลของการเพิ่มเติมจำนวนสัปดาห์จาก 4 สัปดาห์เป็น 7 สัปดาห์

2. สัตตมหาสถานในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา

พระไตรปิฎก เล่ม 4 หรือคัมภีร์มหาวรรค ภาค 1 แห่งพระวินัยปิฎกว่าด้วยเรื่องสิกขาบทนอกปาติโมกข์ของภิกษุ มีสาระสำคัญ 4 ชั้นธกะ (หมวด) ได้แก่ มหาชั้นธกะ อุโบสถชั้นธกะ วัสสูปนายิกาชั้นธกะ และปวารณาชั้นธกะ เฉพาะมหาชั้นธกะนี้ได้กล่าวถึงเหตุการณ์พุทธประวัติตอนสำคัญตอนหนึ่งคือตอนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อแรกตรัสรู้ใหม่แล้วประทับเสวยวิมุตติสุข ความตอนหนึ่งว่า

“...สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโปธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอรุเวลา ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโปธิพฤกษ์เป็นเวลา 7 วัน ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจจสมุบาทโดยอนุลอมและปฎิโลม ...” (วิ.ม. (ไทย) 4/1/1)¹

¹ การอ้างอิงข้อความจากพระไตรปิฎกนี้ ใช้พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งข้อความในวงเล็บ วิ. หมายถึง วินัยปิฎก ม. หมายถึง มหาวรรค, ไทย หมายถึง ฉบับแปลภาษาไทย เลขตัวแรก หมายถึง เล่ม, เลขตัวที่ ๒ หมายถึง ข้อ, และเลขตัวที่ ๓ หมายถึง หน้า

คำว่า “เสวยวิมุตติสุข” หมายถึง เสวยสุขที่เกิดจากความหลุดพ้น คือ สุขที่เกิดจากผลสมาบัติ (วิ.ม.อ. (ไทย) 3/3)¹ ความสุขที่เกิดจากความหลุดพ้น หมายถึง ความหลุดพ้นจากอัสวกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2557, น. 47; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2565, น. 434; สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565, น. 174) ซึ่งบรรจบ บรรณรุจิ (2559, น. 94) ขยายความเป็นสุขอันเกิดจากการได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ มีลักษณะคล้ายกับคนที่ทำงานหนักกระทั่งประสบผลสำเร็จแล้วก็พักผ่อนน้อยปล່อยวันเวลาให้ผ่านไปด้วยการเสพความสุขที่เนื่องมาจากความสำเร็จอย่างนั้นอย่างโปร่งใจ หรือเหมือนคนที่แบกของหนักฝ่าแดดฝ่าลมจนกระทั่งมาถึงร่มไม้ที่เป็นร่มเย็นแล้ววางของลงนั่งพักผ่อนน้อยเสพความสดชื่นอย่างปลอดโปร่งโล่งใจ

ระยะเวลาและเหตุการณ์แห่งการเสวยวิมุตติสุขปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

1. สัปดาห์ที่ 1 ประทับ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ พระพุทธเจ้าทรงมนสิการปฏิจจนุสมุปบาทโดยอนุโลมและปฎิโลม ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“...ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียวเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางต้นโพธิพฤกษ์เป็นเวลา 7 วัน ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจจนุสมุปบาทโดยอนุโลมและปฎิโลมตลอดปฐมยามแห่งราตรี ...” (วิ.ม. (ไทย) 4/1/1)

2. สัปดาห์ที่ 2 ประทับ ณ ต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทร) พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาพราหมณ์ผู้ชอบตวาดว่า “หุงหุง” ดังข้อความว่า

“...ครั้งล่วง 7 วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น เสด็จจากควางไม้โพธิพฤกษ์ เข้าไปยังต้นไม้อชปาลนิโครธ แล้วประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุข ณ ควางไม้อชปาลนิโครธตลอด 7 วัน.

ครั้งนั้น พราหมณ์หุกุขาติคนหนึ่ง ได้ไปในพุทธสำนัก ครั้นถึงแล้วได้ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการทูลปราศรัยพอให้เป็นที่บันเทิง เป็นที่ระลึกลึกถึงกันไปแล้ว ... ได้ทูลค้านแต่ผู้มีพระภาคว่า ท่านพระโคตม บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ก็แลธรรมเหล่าไหนทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์? ...” (วิ.ม. (ไทย) 4/4/7)

3. สัปดาห์ที่ 3 ประทับ ณ ต้นมูจลินท์ (ต้นจิก) กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงออกจากสมาธิแล้ว เสด็จไปประทับเสวยวิมุตติสุขโดยบัลลังก์เดียวที่โคนต้นมูจลินท์ ครั้งนั้นมีฝนตกพรำตลอดสัปดาห์ พญานาคมูจลินท์มาขนดตัวและชูหัวแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อป้องกันแดดฝนแต่พระบรมศาสดา ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

¹ การอ้างอิงข้อความจากคัมภีร์อรรถกถา นี้ ใช้ อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2560 ซึ่งข้อความในวงเล็บ วิ. หมายถึง วินัยปิฎก, ม. หมายถึง มหาวรรค, อ. หมายถึง อรรถกถา, ไทย หมายถึง ฉบับแปลภาษาไทย, เลขตัวแรก หมายถึง เล่ม, เลขตัวที่ ๒ หมายถึง หน้า

“... ครั้นล่วง 7 วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น เสด็จจากควงไม้
 อชปาลนิโครธเข้าไปยังต้นไม้มุจจลินท์ แล้วประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุข
 ณ ควงไม้มุจจลินท์ตลอด 7 วัน. ครั้งนั้น เมฆใหญ่ในสมัยมิใช่ฤดูกาลตั้งขึ้นแล้ว ฝนตก
 พราเจียดด้วยลมหนาว ตลอด 7 วัน. ครั้งนั้น มุจจลินทนาคราษออกจากที่อยู่ของตน
 ได้แหวกวงพระกายพระผู้มีพระภาคด้วยขนาด 7 รอบ ได้แผ่พังพานใหญ่เหนือพระเศียร
 สลิตอยู่ด้วยหวังใจว่า ความหนาว ความร้อนอย่าเบียดเบียนพระผู้มีพระภาค...”
 (วิ.ม. (ไทย) 4/5/8)

4. สัปดาห์ที่ 4 ประทับ ณ ต้นราชายตนะ (ต้นเกตุก) กล่าวคือ เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงออกจากสมาธิ
 แล้วเสด็จไปประทับเสวยวิมุตติสุขโดยบัลลังก์เดียวที่โคนต้นราชายตนะ ได้มีพ่อค้า 2 คน ได้แก่ ตปุสสะและ
 ภัลลิกะ เดินทางจากอูกกถชนบท ถวายข้าวสัตตูก้อนและสัตตุง พระพุทธรเจ้าทรงรับด้วยบาตรที่ทำ
 จตุมหาราชถวายแล้วเสวยข้าวนั้น พ่อค้าทั้งสองได้ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธรและพระธรรมเป็นสรณะ
 ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“... ครั้นล่วง 7 วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น แล้วเสด็จจากควงไม้
 มุจจลินท์ เข้าไปยังต้นไม้มุจจลินท์ แล้วประทับนั่งด้วยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุข
 ณ ควงไม้ราชายตนะ ตลอด 7 วัน...สมัยนั้น พ่อค้าชื่อตปุสสะ 1 ภัลลิกะ 1 เดินทางไกล
 จากอูกกถชนบท ถึงตำบลนั้น ... ถึงสัตตุงและสัตตูก้อนเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
 แล้วถวายบังคม ... ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 ... ทรงนำบาตรที่สำเร็จด้วยศิลา 4 ใบ
 เข้าไปถวายพระผู้มีพระภาค... พระผู้มีพระภาคทรงใช้บาตรสำเร็จด้วยศิลานั่นใหม่
 เยี่ยม รับสัตตุงและสัตตูก้อนแล้วเสวย...ครั้งนั้น พ่อค้าตปุสสะและภัลลิกะ ได้ทูลคำนี
 แต่พระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธรเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค
 และพระธรรมว่า เป็นสรณะ ...” (วิ.ม. (ไทย) 4/6/9)

ครั้นครบ 7 วันแล้ว พระพุทธรองค์ก็ทรงออกจากสมาธิ เสด็จจากต้นราชายตนะกลับไปยังต้นอชปาล
 นิโครธ (ที่เคยเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ 2) แล้วประทับ ณ ใต้ต้นไม้นั้นและทรงพิจารณาว่าสังฆธรรมที่ทรงตรัสรู้
 นั้นมีความลึกซึ้งยากที่ผู้อื่นจะตรัสรู้ตามได้ จึงทรงถอนพระทัยไปในทางที่จะไม่โปรดเวไนยสัตว์ (วิ.ม. (ไทย)
 4/7/12)

จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากที่พระบรมศาสดาทรงบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น พระองค์ประทับ
 เสวยวิมุตติสุขบริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ในระยะเวลา 4 สัปดาห์ สัปดาห์ละสถานที่ รวมจำนวน 28 วัน หรือ
 ประมาณหนึ่งเดือน ทว่าหากพิจารณาระยะเวลาดังแต่ตรัสรู้ในวันเพ็ญดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ณ ริมฝั่งแม่น้ำ
 เนรัญชรา จนถึงการแสดงพระปฐมเทศนาในวันเพ็ญดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล้ว
 จะพบว่ามียะเวลามากกว่า 2 เดือน แต่เรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขของพระพุทธรเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
 ปรากฏเพียง 28 วัน หรือประมาณ 1 เดือนเท่านั้น ทำให้เกิดข้อขบคิดที่ว่า เหตุใดจึงไม่ปรากฏเหตุการณ์

การบำเพ็ญพุทธกิจในอีก 1 เดือนที่เหลือในพระไตรปิฎก (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2542, น. 259) ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่พระพุทธรองค์ไม่ได้เสด็จออกไปทันทีทันใด ดังความตอนหนึ่งว่า

“... พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงออกจากสมาธินั้น เสด็จจากโคนโพธิพฤกษ์เข้าไปจนถึงต้น อชปาลนิโครธทันทีที่ก็หาไม่ได้ เหมือนอย่างที่คุณคิดว่า “คนนี่กินแล้วก็นอน” ท่านอธิบายไว้อย่างนี้ว่า “เขาไม่ล้างมือ ไม่บ้วนปาก ไม่ไปใกล้ที่นอน ไม่ทำการเจรจาปราศรัยอะไรอย่างอื่นแล้วนอนก็หาไม่ได้” แต่ในคำนี้มีความหมายที่ผู้กล่าวแสดงไว้ อย่างนี้ว่า เขาอนนภายหลังจากการกิน เขาจะไม่นอนก็หาไม่ ฉันทใด แม้ในคำนี้ก็ฉันทนั้น อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงออกจากสมาธิแล้วเสด็จหลีกไปในทันทีที่หาไม่ แต่ในคำนี้มีความหมายที่ผู้กล่าวแสดงไว้ อย่างนี้ว่า พระองค์เสด็จหลีกไปภายหลังจากการออก จะไม่เสด็จหลีกไปก็หาไม่...” (วิ.ม.อ. (ไทย) 3/9)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์การประทับเสวยวิมุตติสุขในคัมภีร์อรรถกถาจึงต่างไปจากพระไตรปิฎก 3 สัปดาห์ (วิ.ม.อ.(ไทย.) 3/9-10) มีรายละเอียดปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงความแตกต่างของเหตุการณ์การเสวยวิมุตติสุขที่ปรากฏในพระไตรปิฎกกับคัมภีร์อรรถกถา

สัปดาห์ที่	พระไตรปิฎก	คัมภีร์อรรถกถา	ความแตกต่าง
1	ประทับ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท	ประทับ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท	ไม่พบความแตกต่าง
2	ประทับ ณ ต้นอชปาลนิโคร (ต้นไทร) ทรงตอบปัญหาพราหมณ์ผู้ขอบวาทว่า “หุงหุง”	ทรงลุกไปยืนด้านทิศเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิเฉียงไปทางทิศตะวันออก แล้วทอดพระเนตรพระบัลลังก์ที่ประทับและต้นพระศรีมหาโพธิโดยไม่กระพริบพระเนตร (สถานที่นี้เรียกว่า “อนิมิสเจดีย์”)	สถานที่และพุทธกิจในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถากล่าวต่างกัน
3	ประทับ ณ ต้นมูจลินท์ (ต้นจิก) ครั้งนั้นฝนตกพรำตลอดสัปดาห์ พญานาคมูจลินท์มาขมวดตัวและชูหัวแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อป้องกันแดดฝน	ทรงจงกรมที่จงกรมแก้วที่ยาวจากทิศตะวันออกมาจรดทิศตะวันตกซึ่งระหว่างอนิมิสเจดีย์กับต้นพระศรีมหาโพธิ (สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนจงกรมเจดีย์”)	สถานที่และพุทธกิจในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถากล่าวต่างกัน
4	ประทับ ณ ต้นราชายตนะ (ต้นเกตุก) ทรงพบกับพ่อค้า 2 คน ได้แก่ ตปุสสะและภัลลิกะ	เทวดาเนรมิตเรือนแก้วขึ้นทางทิศตะวันตกจากรัตนจงกรมเจดีย์นั้นถวาย พระพุทธรองค์ประทับขัดสมาธิทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกและอนันตนิยสมันตปฏิฐาน (สถานที่นี้เรียกว่า “รัตนฆรเจดีย์”)	สถานที่และพุทธกิจในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถากล่าวต่างกัน

สัปดาห์ที่	พระไตรปิฎก	คัมภีร์อรรถกถา	ความแตกต่าง
5	ไม่ระบุไว้	ประทับ ณ ต้นชปาโลนิโคธ (ต้นไทร) ทรงตอบปัญหาพราหมณ์ผู้ขอบทว่า “หุงหุง”	พระไตรปิฎกระบุ ว่าเป็นเหตุการณ์ ในสัปดาห์ที่ 2
6	ไม่ระบุไว้	ประทับ ณ ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) ครั้งนั้นฝน ตกพรำตลอดสัปดาห์ พญานาคมุจลินท์มา ขนคิ้วและชูหัวแผ่พังพานเหนือพระเศียรเพื่อ ป้องกันแดดฝน	พระไตรปิฎกระบุ ว่าเป็นเหตุการณ์ ในสัปดาห์ที่ 3
7	ไม่ระบุไว้	ประทับ ณ ต้นราชายตนะ (ต้นเกตก์) ทรงพบ กับพ่อค้า 2 คน ได้แก่ ตปุสสะ และภัลลิกะ	พระไตรปิฎกระบุ ว่าเป็นเหตุการณ์ ในสัปดาห์ที่ 4

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระอรรถกถาจารย์ คือ พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขไว้ 7 สัปดาห์ สัปดาห์ละสถานที่ รวมจำนวน 49 วัน หรือประมาณเกือบสองเดือน กล่าวคือ ภายหลังจากที่ประทับเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ 1 ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้ว ก็ทรงบำเพ็ญพุทธกิจโดยรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ต่ออีก 3 สัปดาห์ ก่อนที่จะเสด็จไปประทับ ณ ต้นชปาโลนิโคธ (ต้นไทร) ต้นมุจลินท์ (ต้นจิก) และต้นราชายตนะ (ต้นเกตก์) ตามลำดับ ซึ่งพุทธกิจที่วันี่บรรจบ บรรณรุจิ (2559, น. 101 - 102) เห็นพ้องกับพระอรรถกถาจารย์ว่าเหตุที่พระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จไปต้นชปาโลนิโคธทันทีนั้น เพราะว่าทรงบำเพ็ญพุทธกิจต่าง ๆ ส่วนพระองค์ในบริเวณรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ และการที่ทรงใช้เวลาถึงเพียงนั้นก็เพื่อคลายความสงสัยของเทวดาที่เฝ้าดูพระองค์อยู่ซึ่งต่างรู้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วแต่ยังไม่เสด็จลุกขึ้น ดังนั้น บรรจบ บรรณรุจิ จึงสันนิษฐานว่าพระองค์ยังทรงอยากจะค้นหาธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าอื่น ๆ ต่อไปอีก จากนั้น จึงเสด็จไปเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ 4 - 7 ตามลำดับ กระทั่งในสัปดาห์ที่ 8 ได้ทรงพระดำเนินไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันบนระยะทางกว่า 200 กิโลเมตร

ภาพที่ 1 อนิมิสเจดีย์ สัปดาห์ที่ 2 ภายในวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
ซึ่งสร้างขึ้นเพราะผลสืบเนื่องจากคัมภีร์อรรถกถา (ภาพโดย นายอรรถนิติ กุศลรัมย์พิริ)

ภาพที่ 2 รัตนจงกรมเจดีย์ สัปดาห์ที่ 3 ภายในวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
ซึ่งสร้างขึ้นเพราะผลสืบเนื่องจากคัมภีร์อรรถกถา (ภาพโดย นายอรรถนิติ กุศลกัมพูสิริ)

ภาพที่ 3 รัตนมจรเจดีย์ สัปดาห์ที่ 4 ภายในวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร
ซึ่งสร้างขึ้นเพราะผลสืบเนื่องจากคัมภีร์อรรถกถา (ภาพโดย นายอรรถนิติ กุศลกัมพูสิริ)

นอกจากนี้ เฉพาะสัปดาห์ที่ 4 ของคัมภีร์อรรถกถาปรากฏคำว่า “พระอภิธรรมปิฎก” อันเป็นคำที่ปรากฏเป็นครั้งแรกในคัมภีร์ดังกล่าวเพราะไม่ได้ปรากฏในพระไตรปิฎก และทำให้ทราบว่าคำนี้มีการเพิ่มเติมมาภายหลังการทำสังคายนาครั้งที่ 2 ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกิดแนวคิดสองกลุ่มใหญ่เกี่ยวกับพระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ กลุ่มที่ปฏิเสธพระอภิธรรมปิฎกว่าเป็นพุทธพจน์ และกลุ่มที่รับรองพระอภิธรรมปิฎกว่าเป็นพุทธพจน์ และเกิดการถกเถียงกันด้วยเหตุผลที่เป็นไปได้ทั้งสองกลุ่มและเกิดความขัดแย้งรุนแรงมาตามลำดับ กระทั่งพุทธศตวรรษที่ 10 อันเป็นยุคทองของการรณนาคัมภีร์อรรถกถา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2565, น. 370) นับว่าพระพุทธโฆษาจารย์จะรับรองว่าพระอภิธรรมปิฎกเป็นพุทธพจน์ ถึงขั้นตำหนิผู้ที่มีความเห็นว่าพระอภิธรรมปิฎกไม่เป็นพุทธพจน์ว่าเป็นผู้กีดขวางอริยมรรค (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2565, น. 374) อันที่จริงนักวิชาการบางท่านมีทรรศนะป้องกันว่าเนื้อแท้ของอภิธรรมส่วนใหญ่ เช่น บทมาติกา ข้อธรรมบางแห่ง เป็นต้น เป็นพุทธพจน์ที่นำมาเรียบเรียงใหม่เป็นหมวดหมู่ในระบบพระอภิธรรมปิฎก เพียงแต่มาเพิ่มเติมในภายหลัง (เสถียร โปธิ์นันทะ, 2543, น. 86-87; บรรจบ บรรณรุจิ, 2559, น. 17 - 21; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) อ่างใน ปัญญาบุญ, 2563: ออนไลน์; เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2565, น. 375 - 376) ดังนั้น เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2544, น. 89 - 90) จึงเห็นว่าการปรากฏคำว่าพระอภิธรรมปิฎกพร้อมกับเรื่องราว

การเสวยวิมุตติสุขนั้นก็น่าจะเป็นการเพิ่มความน่าเชื่อถือให้แก่พระอภิธรรมปิฎกกว่าได้ปรากฏตั้งแต่ปฐมโพธิกาลแล้ว นัยว่าเกิดขึ้นก่อนพระสูตรตันตปิฎกและพระวินัยปิฎก

การที่สัปดาห์ของการเสวยวิมุตติสุขขยายเพิ่มจาก 4 สัปดาห์เป็น 7 สัปดาห์ รวม 49 วัน นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2557, น. 53-54) ทรงสันนิษฐานว่ามีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสในดิถีแห่งการตรัสรู้ ซึ่งพระพุทโธศาจารย์อธิบายว่าพระโพธิสัตว์เจ้าชายสิทธัตถะในเวลานั้น ทรงปั้นข้าวมธุปายาสเป็นคำจำนวน 49 คำ นัยว่าสำหรับเป็นพระกำลังให้ทรงดำรงพระองค์ได้โดยตลอด 49 วัน จึงสอดคล้องกันกับสถานที่ที่เกิดขึ้นมาใหม่อีก 3 แห่ง สถานที่ละหนึ่งสัปดาห์ ซึ่งสถานที่ใหม่ที่เพิ่มนี้ผู้เขียนพร้อมกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสว่าพระพุทโธศาจารย์น่าจะเก็บความมาจากคัมภีร์อื่น

3. สัตตมหาสถานในพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายมหายาน

เมื่อพิจารณาหลักฐานการรจนาคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎกแล้ว นักวิชาการเสนอแนวคิดไว้สอดคล้องกัน คือ พระพุทโธศาจารย์และคณะรจนารุ่งขึ้นที่เกาะลังกาในราวพุทธศตวรรษที่ 10 (เชษฐังคิงสังขลิต, 2555, น. 32; พระธรรมโสภณ (ฟื้น ปาสาทิก), 2561, น. 8; สมเด็จพระพุทโธศาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2565, น. 593-600) ซึ่งหมายความว่าผู้รจนาน่าจะเก็บความเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขจากคัมภีร์ที่รจนารุ่งขึ้นก่อนคัมภีร์อรรถกถา และจากการสำรวจคัมภีร์พุทธประวัติที่รจนาก่อนคัมภีร์อรรถกถานั้นปรากฏว่ามี 4 คัมภีร์ (เชษฐังคิงสังขลิต, 2555; สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565) ดังนี้

1. **คัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาท** นักวิชาการส่วนใหญ่มีทรรศนะป้องกันว่าน่าจะรจนารุ่งขึ้นร่วมสมัยกับการทำสังคายนาครั้งที่ 4 (R. Gnoli อ้างในเชษฐังคิงสังขลิต, 2555, น. 24; สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565, น. 104) ซึ่งสุชีพ ปุญญาภาพ (2560, น. 16) สันนิษฐานว่าการทำสังคายนาครั้งนี้จะทำในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าคัมภีร์นี้รจนารุ่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 7

2. **คัมภีร์พุทธจริต** รจนารุ่งขึ้นโดยพระอัสวโฆษ ซึ่งเชษฐังคิงสังขลิต (2555, น. 26) กล่าวว่ารจนารุ่งขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ 9 - 10 อันเป็นช่วงเวลาที่มีการแปลคัมภีร์นี้ออกเป็นภาษาจีน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเนื้อหาที่ปรากฏมีการกล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชจึงสันนิษฐานได้ว่ารจนารุ่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 4 - 7 (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565, น. 103 - 104) ทว่าเสถียร โพธิ์นันทะ (2543, น. 299-302) สันนิษฐานว่าพระอัสวโฆษเป็นภิกษุผู้ร่วมสมัยกับพระเจ้ากนิษกะมหาราชซึ่งทรงมีพระชนม์อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ด้วยเหตุนี้ จึงสรุปได้ว่าพระอัสวโฆษควรจะรจนาคัมภีร์พุทธจริตขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 7

3. **คัมภีร์มหาวัสตุ** เป็นคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนานิกายโลกุตรวาทอันเป็นสาขาของนิกายมหาสังฆิกะ สันนิษฐานว่าคัมภีร์นี้ถูกรจนารุ่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 8 - 10 (เชษฐังคิงสังขลิต, 2555, น. 24; สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565, น. 104)

4. **คัมภีร์ลลิตวิสตระ** M. Winternitz กล่าวว่าคัมภีร์นี้ได้มีการรจนารุ่งขึ้นแล้วได้มีการต่อเติมมาเรื่อย ๆ หลายครั้งและน่าจะมีการต่อเติมครั้งสุดท้ายในราวพุทธศตวรรษที่ 9 (อ้างใน เชษฐังคิงสังขลิต, 2555,

น. 29-30) ทว่าคัมภีร์นี้น่าจะแต่งหลังคัมภีร์วินัยของนิกายมูลสรวาสติวาท เนื่องจากยังมีการสืบทอดลักษณะเก่ามาจากพระไตรปิฎกบาลี (เชษฐ ติงส์ญชลี, 2555, น. 53) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคัมภีร์ลลิตวิสตระปรากฏเนื้อหาที่มีการกล่าวถึงอานิสงส์ของการบูชาพระพุทธรูป จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะแต่งหรืออย่างน้อยปรับปรุงเพิ่มเติมในราวพุทธศตวรรษที่ 5 - 6 อันเป็นช่วงเวลาเริ่มแรกที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในโลก ซึ่งหมายความว่าคัมภีร์นี้รจนาขึ้นก่อนคัมภีร์วินัยของนิกายมูลสรวาสติวาท จนกล่าวได้ว่าคัมภีร์ลลิตวิสตระเป็นคัมภีร์พุทธประวัติที่เป็นเอกเทศเล่มแรกของโลก (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565, น. 103)

จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ที่รจนาขึ้นก่อนคัมภีร์อรรถกถานั้นส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ฝ่ายมหายาน โดยสามารถเรียงลำดับประวัติการรจนาก่อนหลัง ได้แก่ คัมภีร์ลลิตวิสตระ คัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาท คัมภีร์พุทธจรีต และคัมภีร์มหาวัสตุ มีรายละเอียดปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงความแตกต่างของประวัติการรจนาคัมภีร์ต่าง ๆ

ลำดับที่	ตามทัศนะของนักวิชาการ	ตามทัศนะของผู้เขียน
1	คัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาท	คัมภีร์ลลิตวิสตระ
2	คัมภีร์พุทธจรีต	คัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาท
3	คัมภีร์มหาวัสตุ	คัมภีร์พุทธจรีต
4	คัมภีร์ลลิตวิสตระ	คัมภีร์มหาวัสตุ
5	คัมภีร์อรรถกถา	

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเรื่องการเสวยวิมุตติสุขแล้วปรากฏว่ามีเพียงคัมภีร์ลลิตวิสตระและคัมภีร์มหาวัสตุเท่านั้น ที่แสดงเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขบางประการสอดคล้องกับคัมภีร์อรรถกถา ดังตัวอย่างเนื้อหาที่กล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ 2 - 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัยยัติ 24 ชื่อตระกูลปะภัสสะปริวรรต ความตอนหนึ่งว่า

“... ในสัปดาห์ที่ 2 ตถาคตเดินจงกรม (เดินช้า ๆ) ในที่จงกรมยาว เป็นการสังเคราะห์โลกธาตุคือทเวโลกและมนุษย์โลก ในสัปดาห์ที่ 3 ตถาคตมองดูควงต้นโพธิ์โดยไม่กระพริบตา ด้วยคิดว่าเราตรัสรู้บุตรสัมยักสัมโพธิ์แล้วในที่นี่ กระทำที่สุดแห่งทุกข์คือชาติ ชรา มรณะ ด้วยอนาวารอันดีเลิศ ในสัปดาห์ที่ 4 ตถาคตเดินจงกรมเป็นจงกรมของคนหนุ่ม ยึดเส้นทางจากตะวันออกไปตะวันตก ...”

(แสง มนวิฑูร (ผู้แปล), 2558, น. 424)

แม้พุทธกิจในคัมภีร์ดังกล่าวจะมีรายละเอียดแตกต่างจากคัมภีร์อรรถกถาบางประการ แต่เชษฐ ติงส์ญชลี (2555, น. 60 - 64) กล่าวว่าคัมภีร์มหาวัสตุและคัมภีร์ลลิตวิสตระมีอิทธิพลต่อคัมภีร์อรรถกถาอย่างชัดเจน และทำให้คัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนของพุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขในพุทธ

ศาสนาเถรวาทอย่างแท้จริง ทั้งยังมีความเป็นไปได้ว่าคัมภีร์อรรถกถาเป็นต้นเค้าของคัมภีร์พุทธประวัติที่แต่งขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมา เพราะดินแดนแถบนี้โดยเฉพาะแผ่นดินไทยในเวลาต่อมาปรากฏคัมภีร์พุทธประวัติสำคัญหลายสำนวน เช่น สัมภารวิปาก พระปฐมสมโพธิ เป็นต้น (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2565, น. 104) โดยล้วนแต่กล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขว่ามีจำนวน 7 สัปดาห์ และมีเนื้อหาสอดคล้องกับคัมภีร์อรรถกถาทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ เสฐียรโกเศศ และ ส.สาติกุล จึงกล่าวว่าคัมภีร์พุทธประวัติที่แต่งขึ้นในแผ่นดินไทยล้วนมีคติมหายานและหินยานปนกันอยู่ (อ้างใน วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2558, น. (3) - (10))

ทว่าเมื่อพิจารณาประวัติการรณาคัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาท อันเป็นสาขาหนึ่งของพุทธศาสนาเถรวาท (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543, น. 226; วัชระ งามจิตรเจริญ, 2561, น. 5) ซึ่งรณาคัมภีร์ขึ้นภายหลังคัมภีร์ลลิตวิสตระประมาณหนึ่งพุทธศตวรรษ แม้ว่าเชษฐ ติงสัญชลี (2555, น. 53) จะเห็นต่างในเรื่องลำดับประวัติการรณาสองคัมภีร์นี้ เพราะคัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาทมีการสืบทอดลักษณะเก่ามาจากพระไตรปิฎกบาลีก็ตาม แต่ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าผู้รณาคัมภีร์วินัยของมูลสรวาสติวาทอาจปฏิเสธแนวคิดเรื่องระยะเวลาการเสวยวิมุตติสุขของพุทธศาสนานิกายมหายานโดยการสืบทอดเรื่องราวจากพระไตรปิฎกบาลีมาโดยตรงก็เป็นได้

การปฏิเสธแนวคิดระหว่างพุทธศาสนาทั้งสองนิกายดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเนื่องจากการแบ่งแยกนิกายดังที่นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าภายหลังจากที่พุทธศาสนานิกายมหายานเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 7 - 8 ก็ปรากฏคำเรียกพุทธศาสนานิกายเถรวาทว่า “หินยาน” อันแปลว่า ยานพาหนะชั้นเลวหรือต่ำต้อย มีคุณภาพด้อยที่สุดที่จะนำพาสัตว์โลกพ้นจากสังสารวัฏ ถือว่าเป็นคำที่พุทธศาสนานิกายมหายานปรามาสพุทธ-ศาสนานิกายเถรวาท (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อ้างใน กรมศิลปากร, 2556, น. 37; วัชระ งามจิตรเจริญ, 2561, น. 5; สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2565, น. 549) ผู้เขียนจึงเห็นว่าเป็นไปได้ยากที่พระเถระในนิกายเถรวาทจะยอมรับเอาแนวคิดมาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายาน และเมื่อประกอบกับการเกิดขึ้นและเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนานิกายมหายานนั้นเป็นไปทางทิศเหนือของประเทศอินเดีย แต่พุทธศาสนานิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองไปทางทิศใต้ของประเทศอินเดีย โดยนัยนี้ จึงเป็นเรื่องยากที่แนวคิดและคำสอนหรือเรื่องราวจากพุทธศาสนานิกายมหายานจะมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนานิกายเถรวาท ฉะนั้น เพียงเพราะการปรากฏเรื่องราวบางประการของการเสวยวิมุตติสุขในสองคัมภีร์ดังกล่าว สอดคล้องกันกับคัมภีร์อรรถกถาคือมีการขยายระยะเวลาจาก 4 สัปดาห์เป็น 7 สัปดาห์เหมือนกันเป็นต้นนั้น จึงยังไม่อาจสรุปได้ว่าพระพุทโธสาจารย์ผู้เป็นภิกษุรูปสำคัญของพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์พุทธศาสนานิกายมหายาน คือ คัมภีร์ลลิตวิสตระและคัมภีร์มหาวิสตมาเป็นต้นเค้าการรณาคัมภีร์อรรถกถา เพราะแม้แต่พุทธศาสนาเถรวาทนิกายอื่นเองพระพุทโธสาจารย์ยังปฏิเสธแนวคิดบางประการ ดังที่เสถียรพงษ์ วรรณปก (2565, น. 374 - 375) กล่าวว่าพระพุทโธสาจารย์ดำเนินพุทธศาสนาบางนิกาย เช่น นิกายเสถียรานิกะ อันเป็นสาขาหนึ่งของพุทธศาสนาเถรวาท เพราะปฏิเสธพระอธิธรรมปิฎกว่าไม่ใช่พุทธพจน์นั้นด้วยถ้อยคำ

อันรุนแรง โดยประการสำคัญพระพุทโธสาจารย์รจนาคัมภีร์อรรถกถาอยู่ที่ลังกาทวีปอันดินแดนที่พุทธศาสนา
นิกายเถรวาทกำลังเจริญรุ่งเรือง

อันที่จริงเชษฐ ติงสัญชลิ (2555, น. 63 - 64) กล่าวถึงเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขที่ปรากฏครั้งแรกใน
คัมภีร์อรรถกถาว่า สถานที่ที่พระพุทโธสาจารย์รจนาเพิ่มขึ้นมาใหม่อีก 3 สถานที่อันได้แก่ อนิมิสเจดีย์ รัตนจ
กรมเจดีย์ และรัตนฆรเจดีย์นั้น ล้วนปรากฏคำว่า “เจดีย์” ต่อท้าย ซึ่งแปลว่าสถานที่อันควรแก่การเคารพบูชา
ต่างจากสถานที่เดิมทั้ง 4 แห่งในพระไตรปิฎกซึ่งเกี่ยวเนื่องกับต้นไม้ทั้งสิ้น ทั้งยังปรากฏตำแหน่งทิศทางของ
สัตตมหาสถานอย่างชัดเจน โดยนัยนี้ ผู้เขียนเห็นว่ากลับสะท้อนให้เห็นความคิดรอบคอบและสร้างสรรค์ของ
ท่าน ดังนั้น จึงเป็นที่สันนิษฐานได้ว่าเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขที่ปรากฏครั้งแรกในคัมภีร์อรรถกถา
ทั้งระยะเวลา 7 สัปดาห์ รวมถึงพุทธกิจ หรือแม้แต่ตำแหน่งที่ตั้งของสัตตมหาสถานนั้น เมื่อพระพุทโธสา-
จารย์ไม่ได้รับอิทธิพลของคัมภีร์ลลิตวิสตระหรือคัมภีร์มหาวิศุดันเป็นคัมภีร์ของพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว
ก็อาจได้ข้อมูลจากคัมภีร์อื่นดังที่ท่านกล่าวไว้ ความตอนหนึ่งว่า

“อนึ่ง เมื่อจะเริ่มสังวรรณานัน ข้าพเจ้าจะใช้มหาอรรถกถาเป็นหลักแห่ง
การสังวรรณานัน ไม่ละทิ้งข้อความอันควรตามแนวเถรวาท จากวินิจฉัยที่ท่านกล่าว
ไว้ในอรรถกถามหาปัจฉริ และอรรถกถาต่างๆ ที่ปรากฏ มีอรรถกถากรุณที่เป็นต้น
จักเริ่มการสังวรรณนาด้วยดีโดยชอบ” (วิ.มหา.อ. 1/ 3 - 4 (ไทย))

คัมภีร์อรรถกถาดังกล่าวนักวิชาการมีทรรศนะพ้องกันว่า เป็นคัมภีร์อรรถกถาโบราณที่ประกอบด้วย
คัมภีร์มหาอรรถกถาซึ่งอธิบายความพระสูตร กรุณที่อรรถกถาซึ่งอธิบายความพระวินัย และมหาปัจฉริอรรถ
กถาซึ่งอธิบายความพระอภิธรรม โดยคัมภีร์มหาอรรถกถานี้เป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาโบราณอรรถกถา
(เสถียร โพธิ์นันทะ, 2543, น. 395; กนกวรรณ ทองตะโก, 2553: ออนไลน์; สมเด็จพระพุทโธสาจารย์
(ป.อ. ปยุตฺโต), 2565, น. 593 - 600) ดังที่พระพุทโธสาจารย์เชื่อว่าเป็นคัมภีร์ที่พระเถระรจนาขึ้นตั้งแต่ครั้ง
ทำปฐมสังคายนา (วิ.มหา.อ. (ไทย)) นอกจากนี้ สมเด็จพระพุทโธสาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2565, น. 596 -
597) อธิบายว่า คัมภีร์โบราณอรรถกถาทั้งหลายได้เข้ามาในเกาะลังกาในราวพุทธศตวรรษที่ 3 พร้อมกับพระ
มหินทเถระที่เดินทางมาประดิษฐานพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้ และต่อมาได้แปลคัมภีร์อรรถกถา
ดังกล่าวออกเป็นภาษาสิงหล กระทั่งในราวพุทธศตวรรษที่ 10 พระพุทโธสาจารย์ผู้คุ้นเคยกับคัมภีร์โบราณ
อรรถกถาภาษาบาลีมาก่อนแล้ว ได้เดินทางมารจนาคัมภีร์โบราณอรรถกถากลับเป็นภาษาบาลี ในการรจนา
ครั้งนั้น ท่านได้แปลและเรียบเรียงรวมทั้งเก็บเอาวาทะ เรื่องราว และข้อวินิจฉัยของพระเถระสิงหลโบราณถึง
พุทธศักราช 653 หรือพุทธศตวรรษที่ 7 มารวบรวมไว้ด้วย

ดังนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่าข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณอรรถกถาที่พระพุทโธสาจารย์นำมารจนา
คัมภีร์อรรถกถาน่าจะมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 3 - 7 ซึ่งหมายความว่าคัมภีร์โบราณอรรถกถากรุณาขึ้น
ก่อนคัมภีร์ลลิตวิสตระ หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นคัมภีร์ร่วมสมัยกัน ฉะนั้น พระพุทโธสาจารย์อาจได้ข้อมูลจาก
คัมภีร์โบราณอรรถกถาอันเป็นข้อมูลของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทซึ่งรุ่งเรืองยิ่งในลังกาทวีปเป็นหลักในการรจนา
เรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขและบรรจุไว้ในคัมภีร์อรรถกถาของวินัยปิฎก เหตุการณ์ดังกล่าวจึงสนับสนุนว่า

พระพุทธรูปองค์นี้จะไม่ได้นำมาใช้ข้อมูลจากคัมภีร์ของพุทธศาสนายานอย่างลลิตวิสตรหรือคัมภีร์มหาวัสสุเป็นต้นเค้าในการรจนาคัมภีร์อรรถกถาแต่อย่างใด

4. บทสรุป

พระบรมศาสดาทรงบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ริมแม่น้ำเนรัญชราในวันเพ็ญดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 และทรงแสดงพระปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในวันเพ็ญดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ทว่าก่อนที่จะเสด็จไปทรงแสดงพระปฐมเทศนานั้นปรากฏเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขในพระไตรปิฎก 4 สัปดาห์ หรือประมาณหนึ่งเดือน ซึ่งหมายความว่าอีกหนึ่งเดือนก่อนทรงแสดงพระปฐมเทศนานั้นไม่ปรากฏว่าพระพุทธรูปองค์นี้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจใด ณ สถานที่ใด จึงเป็นเหตุให้เนื้อความในพระไตรปิฎกและในคัมภีร์อรรถกถาไม่สอดคล้องกัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปองค์นี้เป็นภิกษุสำคัญของพุทธศาสนิกายเถรวาทอาจนำข้อมูลจากคัมภีร์ไปรจนาอรรถกถารวมทั้งข้อมูลและข้อวินิจฉัยของพระเถระฝ่ายเถรวาทในลังกาทวีปซึ่งเป็นดินแดนที่รุ่งเรืองยิ่งของพุทธศาสนาเถรวาทมาอธิบายขยายเรื่องราวการเสวยวิมุตติสุขจาก 4 สัปดาห์เป็น 7 สัปดาห์ ว่าจากตอนโพธิบัลลังก์ถึงตอนต้นขอชบาลนิโครธนั้น พระพุทธรูปองค์นี้ไม่ได้เสด็จไปในทันทีทันใด เพราะยังทรงบำเพ็ญพุทธกิจส่วนพระองค์อยู่โดยรอบโพธิบัลลังก์ต่ออีก 3 สัปดาห์ และเมื่อทรงบำเพ็ญพุทธกิจดังกล่าวเสร็จแล้ว จึงได้เสด็จไปประทับเสวยวิมุตติสุข ณ ต้นขอชบาลนิโครธในสัปดาห์ที่ 5 ต้นมุจลินท์ในสัปดาห์ที่ 6 และต้นราชยัตนะในสัปดาห์ที่ 7 ตามลำดับ กระทั่งในสัปดาห์ที่ 8 ได้ทรงพระดำเนินไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวันเพื่อทรงแสดงพระปฐมเทศนาในวันเพ็ญดิถีขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ในที่สุด ข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถานี้จึงเป็นที่มาของเรื่องราวของ “สัตตมหาสถาน” ซึ่งแปลว่า สถานที่อันยิ่งใหญ่ 7 แห่ง และเป็นต้นเค้าของคัมภีร์พุทธประวัติที่รจนาขึ้นในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตราบจนปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ ทองตะโก. (2565, 13 ตุลาคม). *อรรถกถา*. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=อรรถกถา-19-สิงหาคม-2553>
- กรมศิลปากร. (2556). *พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน และเรื่องสร้างพระบฏหลวง(พิมพ์ครั้งที่ 5)*. ไทยควอลิตี้บุ๊กส์.
- เชษฐ ติงส์ภูชี่. (2555). *ลัทธิมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์*. เมืองโบราณ.
- บรรจบ บรรณรุจี. (2559). *พุทธปาฐกถาปริยาย คำนานหรือเรื่องจริง (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- ปัญจานิษฐ์ [punjanin]. (2563, 17 กันยายน). "อภิธรรม" #1 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=sbTyiJg1YHc>
- พระธรรมโสภณ (ฟื้น ปาสาทิโก). (2561). *วิชา มิคารมاتا เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 2) (พิมพ์ในสังเขปนิยวาร วันขึ้นวรสิริวัฒนานุสรณ์ 25 สิงหาคม พ.ศ.2561)*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). *อรรถกถาภาษาไทยวินัยปิฎก เล่ม 1 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทยวินัยปิฎก เล่ม 3 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2557). *พุทธประวัติ เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 56)*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วัชระ งามจิตระเจริญ. (2561). *พุทธศาสนาเถรวาท (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. พิมพ์ดีการพิมพ์
- วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. (2558). *พระปฐมสมโพธิกถา จัดพิมพ์ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญานุรักษ์ (ถาวร ติสสานุกโร เจริญพานิช) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน วันที่ 10 พฤษภาคม 2558*. สหธรรมิก.

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2565). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 37). ผลิตซ้ำ.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (2565). *ธรรมศึกษา ชั้นตรี ระดับอุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป พุทธศักราช 2564*. โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2560). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน* (จัดพิมพ์ในวาระ 100 ปีชาตกาลของ อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ). [ม.ป.ท.].
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2542). *วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก ใน เกือบเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2544). *บางแง่มุมเกี่ยวกับพระพุทธองค์*. หจก.ทอรัตนชัยการพิมพ์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2565). *คำอธิบายพระไตรปิฎก* (พิมพ์ครั้งที่ 10) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต). สยามปริทัศน์.
- เสถียร โปธินันทะ. (2543). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แสง มนวิฑูร (ผู้แปล). (2558). *คัมภีร์ลลิตวิสตรระ พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ภาคภาษาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2) (พิมพ์โดยเสด็จพระกุศลในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพุธที่ 16 ธันวาคม พุทธศักราช 2558). อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.